

Miquel Joseph i Mayol: vida i obra d'un granollerí singular

77

Ponències
Anuari del
Centre d'Estudis
de Granollers
2006

Resum: *Miquel Joseph i Mayol (Granollers, 1903 - Ciutat de Panamà, 1983) es va guanyar la vida com a impressor, però va ser també periodista, secretari del Comitè de Cinema de la Generalitat, funcionari de la Conselleria de Cultura, director de dues pel·lícules i autor de sis llibres. Durant la Guerra Civil va intervenir en la custòdia del patrimoni artístic i en l'Exposició d'Art Català a París de 1937. El gener de 1939 va organitzar la sortida de Barcelona dels escriptors membres de la Institució de les Lletres Catalanes. Ell mateix va exiliar-se, primer a Colòmbia i després a Xile i Panamà. Persona polifacètica, gran viatger, amic de Pompeu Fabra, Ventura Gassol i Josep Tarradellas, la seva vida és tan singular com desconeguda.*

Va ser l'amic i historiador Jordi Planas qui em va parlar per primer cop de Miquel Joseph, ara deu fer quatre o cinc anys. Ell el coneixia perquè havia fet servir el llibre de Joseph *La impremta del meu pare* a la seva tesi doctoral i als seus estudis sobre el catalanisme al Vallès Oriental. Recentment, arran d'un treball que em va encarregar el director del Museu de Granollers Josep Font, vaig assabentar-me que Joseph havia participat en el salvament d'obres d'art durant la Guerra Civil i que era l'autor d'un dels pocs llibres, per no dir l'únic, sobre aquest episodi de la guerra. Encuriós pel personatge, vaig voler saber si tenia familiars a Granollers. Vaig trucar als dos Joseph que figuraven a la guia telefònica de la ciutat. Vaig tenir sort: un d'ells, Jaime Joseph Puigdomènech, va resultar ser un nét de Miquel Joseph.

Al menjador de la casa de Jaime Joseph hi ha, posat damunt d'un moble, un objecte que crida l'atenció. És un lleó de metall d'uns cinquanta centímetres de llargada. És el premi que la Metro Goldwyn Mayer va donar al pare de Jaime Joseph, Jaume Joseph Oliveras, en reconeixement de la seva feina com a representant d'aquesta companyia a Bogotà. Més tard vaig saber que el moble on hi havia el lleó no era en realitat un moble, sinó l'altaveu

que hi havia darrere de la pantalla del Cine Cataluña, el primer cinema que havia fundat Jaume Joseph a Bogotà, al final dels anys quaranta.

Jaime Joseph, que és també distribuïdor cinematogràfic, em va parlar del seu pare i sobretot del seu avi. Em va explicar moltes coses de Miquel Joseph que jo ignorava: que havia fet d'impressor, periodista i director de cinema, que s'havia exiliat el 1939, que havia viscut a Bogotà, Santiago de Xile i Ciutat de Panamá, que havia tornat definitivament a Barcelona el 1977 i que havia mort a Panamá el 1983. Em va mostrar també els llibres del seu avi. A l'exemplar d'*Opus IV*, on Miquel Joseph explica la seva marxa cap a l'exili, aquest hi va escriure una dedicatòria al seu fill Jaume, «transplantat a Amèrica a conseqüència de l'èxode que m'estranyà de Catalunya en hores de trista recordança». En un altre llibre, dedicat també al seu fill, al final de la dedicatòria Miquel Joseph hi va escriure «Barcelona, gener de 1980, any de l'Estatut».

En una fotografia que m'ensenyà Jaime Joseph, apareix Miquel Joseph amb trenta i pocs anys, amb vestit i corbata, pentinat amb clenxa i amb una pipa a la mà; sembla un galant de cinema. Vaig poder veure també, en un llibre sobre la història del cinema colombià, imatges de la pel·lícula *Antonia Santos*, que Miquel Joseph va dirigir el 1944 i de la qual no s'ha conservat cap còpia.

Vaig sortir de la conversa amb Jaime Joseph convençut que la vida del seu avi valia la pena de ser investigada i explicada. Ho vaig comentar als companys del Centre d'Estudis de Granollers, que van estar d'acord amb mi, i em vaig posar mans a l'obra. El resultat de la recerca són les pàgines que segueixen. En aquestes pàgines s'explica la història de Miquel Joseph, una història que comença al carrer de Santa Elisabet de Granollers i acaba en una clínica de Ciutat de Panamá; la història d'un granollerí autodidacta, home de molts oficis i protagonista, com es veurà, d'alguns episodis destacats de la Guerra Civil a Catalunya.

La impremta del seu pare

Segons que consta al Registre Civil de Granollers, Miquel Jacint Robert Joseph i Mayol va néixer a les sis de la tarda del 7 de setembre de 1903, a la casa dels seus avis materns, situada al número 5 del carrer de Santa Elisabet de Granollers. La infantesa

i adolescència de Miquel Joseph van transcórrer a Granollers i van estar marcades per la professió del seu pare, Jaume Joseph i Vilardebò, que havia nascut a Granollers el 1866, havia deixat la seva feina d'operari tèxtil per motius de salut quan tenia vint anys, i havia entrat d'aprenent en una impremta de la ciutat. Uns anys després, potser a començament dels noranta, va obrir la seva pròpia impremta. Li va posar el nom d'Impremta La Indústria. Més tard, quan hi va entrar a treballar Miquel Joseph, va passar a dir-se Gràfics Joseph; la gent, però, en va dir sempre impremta Joseph o can Joseph.

La impremta va estar primer a la casa del Conestable, al capdamunt del carrer de Sant Roc. A començament del segle XX, com que el negoci funcionava i necessitava més espai, es va traslladar al número 3 del carrer de Santa Elisabet. El 1921 es va establir al número 6 d'aquest mateix carrer, en una casa de tres plantes on avui hi ha un restaurant. Va ser, juntament amb la d'Esteve Garrell, la impremta més important de la comarca durant el primer terç del segle XX.

Miquel Joseph va heretar del seu pare no només l'ofici, sinó també les idees polítiques. Jaume Joseph era membre de Lliga Regionalista, el partit que representava el catalanisme conservador, i la seva impremta va esdevenir, en els anys del tombant de segle, la seu oficiosa de la Lliga a Granollers.¹ A can Joseph s'editaven publicacions regionalistes com *La Veu del Vallès* o *El Vallès Nou*; com va escriure Miquel Joseph setanta anys després, «de les premses de casa sortien les publicacions que, cada setmana, duien l'alenada i el batec d'aquell moviment a viles, pobles, llogarrets i masies escampades per la geografia vallesana».²

La impremta era el lloc de reunió dels dirigents del partit a la comarca. El dijous, dia de mercat, hi acudia el diputat comarcal de la Lliga per rebre les peticions i les queixes dels electors. En vigílies d'eleccions, els dirigents de la Lliga a Barcelona (Francesc Cambó, Josep Puig i Cadafalch, Joan Ventosa i Calvell, Pere Rahola, Ferran Agulló, Eugeni d'Ors, etc.) solien reunir-se a la impremta amb els

¹ J. Planas i Maresma, «Els inicis del catalanisme a Granollers i al Vallès Oriental», *Ponències. Anuari del Centre d'Estudis de Granollers 2004*, Associació Cultural de Granollers, 2005, p. 61-62.

² M. Joseph, *La impremta del meu pare (El regionalisme a la comarca)*, Pòrtic, Barcelona, 1970, p. 6.

candidats comarcals per preparar l'estratègia electoral. El 1906 la impremta va servir com a oficina d'informació i propaganda de la Solidaritat Catalana, una coalició de partits liderada per la Lliga. Explica Miquel Joseph que a les parets de la impremta hi havia penjades una bandera catalana, dos cartells amb els retrats dels parlamentaris solidaris catalans, un retrat del doctor Robert i un recordatori del funeral de mossèn Cinto, i que en una ocasió el diputat solidari a la comarca, Ignasi Girona, li regalà un tricicle en agraïment per haver-los deixat el local.

Des de ben jove Miquel Joseph va participar en les activitats de la Lliga a la Comarca. Assistia a les reunions dels dijous, va conèixer Francesc Cambó i altres líders regionalistes i va col·laborar amb el partit. El desembre de 1920, per exemple, el dia abans d'unes eleccions va anar a portar diners a les seccions de la Lliga de l'Ametlla i la Garriga perquè poguessin organitzar un dinar per als electors. En unes altres eleccions, el 1923, va fer d'apoderat de la Lliga.

Va ser també el 1923 quan Miquel Joseph es va casar amb Teresa Oliveras i Trias, nascuda a la Garriga el 1899. Es van establir al pis de sobre de la impremta i van tenir tres fills: Jaume, que morí poques hores després del part, un altre fill anomenat també Jaume, nascut el 1925, i Salvador, nascut el 1929.

El primer diari de Granollers

Una de les afeccions de joventut de Joseph va ser el periodisme; una afecció sorgida segurament d'una infantesa passada a la impremta, entre diaris i revistes, i del contacte amb periodistes i polítics. Als disset anys Joseph va escriure alguns articles i relats curts a la *Revista Literària de Granollers*, una publicació que s'editava a la impremta Joseph i que va treure quatre números entre 1919 i 1920. A la contraportada d'un dels llibres de Joseph es diu que va col·laborar «de ben jove» al diari *La Veu de Catalunya*, òrgan de la Lliga Regionalista, i a la revista *D'Ací i d'Allà*, propera també als regionalistes. Desconec, però, en quin any o anys es produí aquesta col·laboració.

Mentre això no se sàpiga, hem de considerar que la seva primera incursió seriosa en el periodisme es va produir en el *Diari de Granollers*, el primer diari que es va publicar a la ciutat. Fundat el 1926, tenia vuit pàgines i duia el subtítol de «Defensor dels interessos

de Granollers i sa comarca». Joseph, que va ser membre de la redacció des de l'inici, va escriure en el número 1.000, publicat el 12 de juliol de 1929, un article criticant la censura que la dictadura del general Primo de Rivera exercia sobre el diari. Deia Joseph que la premsa es trobava «subjugada a un règim de condicions», que en diverses ocasions les autoritats havien obligat el *Diari de Granollers* a «dir el que en el seu si li pesava» i que havia estat «la força autoritària, aquella que obliga i mana, qui disposà de les seves columnes».³

L'endemà el director del diari Claudi de Boet i Bigas, que era també el secretari de l'Ajuntament de Granollers, va publicar una nota dient que «el nostre entranyable amic i company de redacció, en Miquel Joseph, verteix en son article publicat ahir conceptes que de cap manera pot compartir el Diari. No passa d'èsser un personal criteri el sustentat per l'amic Joseph, fill de la seva ideologia prou coneguda, que mereixerà el nostre respecte, però que ens obliga a una aclaració per a refugir [sic] tot equivoc».⁴ Pocs dies després d'aquest incident, Joseph va decidir deixar definitivament el *Diari de Granollers*.⁵

El 17 de febrer de 1930, dues setmanes després que Primo de Rivera hagués dimitit, Joseph va fundar el seu propi diari, *Crònica*, des d'on defensaria les posicions de la Lliga Regionalista. Al primer número, en un breu editorial, el diari saluda els lectors i periodistes de la ciutat, «i d'una manera afectuosa a aquells que de les coses pairals n'han fet una religió, aparellant-la a la vida cristiana que presideix nostres costums i nostra terra». En aquest mateix número, referint-se als anys de la dictadura, Joseph escriu que «en els temps passats, penosos pels periodistes, havíem intentat una coordinació d'idees en profit de tots, malauradament no reeixirem i això ens obligà últimament a restar allunyats de la vida periodística». Diu també que no es decanta «ni cap a les dretes ni cap a les esquerres» i que el seu «guia espiritual» és Francesc Cambó.⁶ *Crònica* només va publicar 23 números. El 15 de març el diari anunciava que havia de tancar per dificultats econòmiques.

³ M. Joseph, «Muntanya amunt!», *Diari de Granollers*, 12-VII-1929, p. 1.

⁴ «Aclaració», *Diari de Granollers*, 21-VII-1929, p. 2.

⁵ *Crònica*, 21-II-1930, p. 1.

⁶ M. Joseph, «El nostre programa», *Crònica*, 17-II-1930, p. 1.

Entre 1930 i 1931, en el període de transició de la dictadura a la República, Joseph va continuar escrivint i es va relacionar amb cercles culturals de Barcelona. El 1930 va publicar alguns articles a la revista barcelonina *Imatges*. Aquest mateix any es va estrenar una obra seva al Teatre Novetats de Barcelona. El 1931 va fundar a Barcelona la revista literària *Revista de la Llar* i va publicar a l'editorial barcelonina NAGSA el relat *Un adolescent fet home*.

Va ser també en aquests anys quan Joseph va entrar en contacte amb el món del cinema. Segons que consta a la llista de mèrits que va presentar el 1933 al concurs de secretari del Comitè de Cinema de la Generalitat, entre 1930 i 1933 Joseph va ser ajudant de direcció de diversos documentals i va fer de representant a Barcelona de productores alemanyes i russes.⁷ D'on li va venir a Joseph l'interès pel cinema, un interès que el seu fill i el seu nét van heretar i van convertir en una professió? No ho he pogut saber, però es possible que fos a través de Joan Masó, un empresari de cinema granollerí que havia treballat a la impremta Joseph.⁸

El Hollywood català

Arran de la proclamació de la República i l'establiment de la Generalitat, Joseph es va anar allunyant de la Lliga Regionalista i es va situar en l'òrbita d'Esquerra Republicana de Catalunya, tot i que sembla que no va arribar a militar en aquest partit. Potser va influir en aquest canvi l'amistat que Joseph havia fet amb membres d'Esquerra Republicana com els escriptors Melcior Font i Ventura Gassol.

La nova situació política a Catalunya propiciarà també un canvi en la trajectòria professional de Joseph. El novembre de 1932 era nomenat secretari interí del Comitè de Cinema, un organisme creat per la Generalitat amb l'objectiu d'«estudiar i estructurar l'organització del cinema a la nostra terra en tots els seus aspectes, especialment en l'educatiu i el cultural».⁹ Joseph començava així la seva etapa de treballador de la Generalitat, que duraria fins al 1939.

⁷ Arxiu Històric de la Diputació de Barcelona, lligall 4366, expedient. 6, foli 99.

⁸ L. Botey, J. Medalla, «El cinema a Granollers: noves aportacions», *Ponències. Anuari del Centre d'Estudis de Granollers 1996*, Associació Cultural de Granollers, 1997, p. 25.

⁹ Arxiu Històric de la Diputació de Barcelona, lligall 4165, expedient 7.

El Comitè de Cinema va ser, segons que explica el seu president Alexandre Galí, una idea de dos «cineistes». Un era Josep Carner i Ribalta, qui durant la dictadura s'havia exiliat als Estats Units i arran d'una estada a Hollywood havia pres consciència de les possibilitats socials i polítiques del cinema; l'altre era Joseph, «un antic cineista [...] bon coneixedor dels problemes del cinema».¹⁰ Carner i Joseph van presentar la seva idea a Ventura Gassol, aleshores conseller de Cultura de la Generalitat, i el van convèncer de la necessitat de l'organisme.

Joseph va ser l'encarregat de posar en marxa el Comitè, per a la qual cosa va rebre, l'abril de 1933, un pagament de 1.250 ptes. En l'ordre de pagament, signada pel conseller Gassol, es diu que la feina realitzada per Joseph «ha comportat freqüents desplaçaments amb les consegüents despeses i moltes hores de treball diàries, per tal de facilitar que l'esmentat Comitè hagi pogut començar a actuar amb tots els elements necessaris per a assegurar l'acompliment de la seva funció educativa i cultural».¹¹ Una de les seves feines havia estat redactar un informe, el febrer de 1933, proposant al Govern de la Generalitat, «com a base d'actuació immediata», la creació d'una oficina tècnica a les ordres del Comitè, dotada de sala de projecció i magatzem de pel·lícules, i l'adquisició d'equips per a fer projeccions a les escoles.¹²

A començament d'abril de 1933, després de cinc mesos de funcionament provisional, la Generalitat va estructurar definitivament el Comitè, que va passar a tenir un òrgan executiu format per nou membres i presidit per Galí.¹³ Segons un «Pla d'estructuració i organització del cinema a Catalunya», redactat potser per Joseph, les funcions principals del Comitè havien de ser aplicar el cinema a l'ensenyament i crear uns estudis de filmació i una escola de cinema per promoure la indústria del cinema a Catalunya.¹⁴

¹⁰ A. Galí, *Història de les institucions i del moviment cultural a Catalunya*, llibre XII, Fundació Alexandre Galí, Barcelona, 1984, p. 341.

¹¹ Arxiu Històric de la Diputació de Barcelona, lligall 4169, expedient 49.

¹² Ibid.

¹³ Ibid.; A. Galí, *Història...*, p. 342-343.

¹⁴ Arxiu Històric de la Diputació de Barcelona, lligall 4169, expedient 49.

En aquest mateix moment es va convocar el concurs per a la plaça de secretari que ocupava interinament Joseph. Els candidats havien de ser «tècnics amb [sic] matèries cinematogràfiques, especialment en l'aspecte cultural i educatiu i la seva aplicació industrial i comercial». ¹⁵ Es van presentar al concurs, a més de Joseph, 15 candidats més. ¹⁶ Com la resta de concursants, Joseph va haver d'elaborar una memòria sobre l'ús del cinema com a eina de difusió cultural. La memòria de Joseph, de 22 pàgines, es conserva a l'Arxiu Històric de la Diputació de Barcelona, amb la resta de documentació del Comitè de Cinema.

El concurs es va fallar el 22 maig de 1933. El jurat el formaven Agustí Duran i Sanpere, representant del Consell de Cultura de la Generalitat, Ignasi Armengou, representant del conseller d'Economia, Francesc Tusquelles, representant del conseller de Governació, Josep Carner i Ribalta, representant del Comitè de Cinema, i Antoni M. Sbert, representant del conseller de Cultura. L'acta del jurat deia que «després d'un minucios estudi de les aptituds al·legades pels concursants i de les Memòries que han presentat» s'havia acordat proposar com a secretari Miquel Joseph, tant per la seva preparació com per la memòria, que té «una remarcable netedat d'estil i que dóna una visió completa de l'estructuració dels serveis de cinema i de quina ha de ser la funció dels Poders públics per utilitzar l'acció del cinema com a instrument cultural». ¹⁷ La proposta del jurat va passar al Consell de Govern de la Generalitat, que uns dies després va nomenar Joseph secretari del Comitè. Joseph va ocupar aquest càrrec fins que va marxar de Catalunya el 1939, tot i que durant la Guerra Civil el va haver de compaginar amb altres activitats dins l'administració.

Segons Alexandre Galí, qui portava la iniciativa en el Comitè eren Carner, que tenia el càrrec d'assessor tècnic, i Joseph. Van ser ells, per exemple, els qui van obtenir de l'Ajuntament de Barcelona la cessió d'un dels pavellons de l'Exposició Internacional que havia tingut lloc a Montjuïc el 1929. En els altres pavellons s'hi havien

¹⁵ Arxiu Històric de la Diputació de Barcelona, lligall 4366, expedient 6.

¹⁶ Eren els següents: Antoni Dòria, Emili Baudin, Josep Garriga, Joan Porta, Joan Pallejà, Ramon de Baños, August Coll, Crispul Gotarredona, Josep Barbarà, Joan Sans, Domènec Giménez, Recaredo de Vilches Alcázar, Antoni Cánovas, Joan Serra i Pere Geli (Arxiu Històric de la Diputació de Barcelona, lligall 4366, expedient 6).

¹⁷ Arxiu Històric de la Diputació de Barcelona, lligall 4366, expedient 6.

instal·lat empreses cinematogràfiques. Segons un quadern editat pel Comitè de Cinema el 1934, la presència del Comitè a Montjuïc havia d'ajudar «extraordinàriament al projecte de convertir la part alta de la muntanya en el Hollywood català». ¹⁸ El pavelló va acollir l'oficina del Comitè, l'escola de cinema, un estudi de doblatge, un laboratori de revelatge i un plató de producció que no va poder entrar en funcionament per culpa de l'inici de la guerra. ¹⁹

Fer pel·lícules

Galí reconeix que era escèptic respecte de l'èxit del Comitè, però creia que s'havia de fer lloc a Catalunya a «una de les activitats que artísticament, moralment i econòmicament posaven en funció els capitals més considerables que aleshores es manejaven al món. Així, mentre veiéssim bona fe, entusiasme i una competència que no ens semblava inferior a la de l'altra gent de l'ofici, vàrem creure que calia deixar fer els qui volien treballar i anar endavant». ²⁰

Galí explica també que Carner i Josep «portaven una idea entre cella i cella: fer pel·lícules». Sembla, però, que de pel·lícules no se'n van fer gaires. A les seves memòries Carner esmenta només dos curtmetratges –*La collita de l'avellana* i *La indústria surera*– i el documental *El moviment demogràfic de Catalunya*; Galí parla també d'un curt sobre el cultiu de la taronja. ²¹

El Comitè es va dedicar més aviat a altres tasques. Va crear una cinemateca i una biblioteca, va adaptar pel·lícules culturals a 16 mm per poder-les passar a les escoles, va llogar els laboratoris a cineastes amateurs i sobretot va realitzar projeccions a escoles i biblioteques. Segons Galí, de projeccions se'n van fer un «nombre incalculable». Anaven a càrrec dels membres del Comitè i incloïen una conferència preparatòria. Entre 1933 i 1934, i potser també més endavant, Josep va realitzar diverses d'aquestes projeccions, amb conferència inclosa, per les quals va rebre dos pagaments

¹⁸ Comitè de Cinema de la Generalitat de Catalunya, s.ed., s.ll., 1934, p. 11.

¹⁹ J. Carner i Ribalta, *De Balaguer a Nova York passant per Moscou i Prats de Molló*, Edicions Catalanes de París, París, 1972, p. 149.

²⁰ Galí, A., *Història...*, p. 345-6.

²¹ J. Carner i Ribalta, *De Balaguer...*, p. 149.

extraordinaris de 1.500 ptes cadascun.²² Una d'aquestes sessions la va fer a la Biblioteca Popular de Granollers, el 25 de novembre de 1933. S'hi van projectar títols com *La vida de les papallones*, *Fabricació de motlles d'acer* i *Fabricació de la porcellana*.²³

El 1935, en qualitat de secretari del Comitè de Cinema, Joseph va publicar al *Butlletí dels Mestres* que editava la Generalitat tres articles sobre l'ús del cinema a l'ensenyament.²⁴ El mateix any, en un article a la revista *Cinegramas*, Joseph reclamava que es regulés per llei la importació a Espanya de pel·lícules estrangeres, perquè se n'estrenaven massa i això impedia el desenvolupament del cinema espanyol.²⁵ El 1936 va publicar un article de contingut similar en el número extraordinari que va treure la revista *Arte y Cinematografía* amb motiu del seu vint-i-cinquè aniversari.²⁶

En aquests anys Joseph es va iniciar en la direcció cinematogràfica. Segons que consta a la contraportada d'un dels seus llibres, va dirigir els curtmetratges *Els camins d'en Serrallonga* i *Elx, simfonia de palmeres*, que van ser estrenats respectivament als cinemes Publi i Savoy de Barcelona. Va realitzar també, en col·laboració amb Albert Gasset, alguns curtmetratges musicals, com *La maja y el abanico* i *Si yo supiera escribir*.²⁷ El 1936 rodà per a la productora Alianza Cinematográfica Española la pel·lícula *Quiero vivir y amar*, que no s'arribà a estrenar perquè el mateix Joseph la desautoritzà. Era una mena d'imitació de la comèdia romàntica americana *Su noche de bodas*.²⁸ Pel que sembla, ni d'aquest llargmetratge ni de cap dels curts no s'ha conservat cap còpia.

²² Arxiu Històric de la Diputació de Barcelona, lligall 4358, expedient 3, foli 2.

²³ L. Botey, J. Medalla, «Inici d'una història. El cinema al Vallès Oriental», *Lauro*, 24, 2003, p. 46-47.

²⁴ Eren els següents: «El cinema a l'escola» (*Butlletí dels Mestres*, núm. 130, p. 191-194), «El cinema com a orientació professional» (*Butlletí dels Mestres*, núm. 133, p. 234-235), «Aplicació del cinema a tots els sectors de la vida nacional. El cinema ambulant» (*Butlletí dels Mestres*, núm. 134, p. 248-250). Tots tres estan reproduïts a J. M. Caparrós, R. Biadiu, *Petita història del cinema de la Generalitat*, Edicions Robrenyo, Mataró, 1978, p. 108-115.

²⁵ M. Joseph i Mayol, «Se impone una legislación cinematográfica», *Cinegramas*, núm. 35, 12-V-1935, pàgines sense numerar.

²⁶ M. Josep i Mayol, «En defensa de la cinematografía española», *Arte y Cinematografía*, 1936, pàgines sense numerar.

²⁷ L. Botey, J. Medalla, «El cinema a Granollers...», p. 24-25.

²⁸ Sobre aquesta pel·lícula, vegeu J. M. Caparrós, R. Biadiu, *Petita història...*, p. 14, n. 3, i L. Botey, J. Medalla, «El cinema a Granollers...», p. 25. Hi ha una fitxa tècnica de la pel·lícula a J.M. Caparrós, *El cine republicano español (1931-1939)*, Dopesa, Barcelona, p. 122.

Va ser també en aquesta època quan Joseph va participar en la creació del Museu de Granollers. Al maig de 1932 Joseph va assistir a una primera reunió per posar en marxa el museu. A la reunió hi havia vint-i-tres persones, entre les quals el pintor Vicenç Albarranch, impulsor principal del projecte, i altres noms destacats de la cultura a Granollers, com Tomàs Balvey, Salvador Llobet, Josep Móra, Manuel J. Raspall i Josep Maria Ruera. D'aquí va sorgir una comissió organitzadora, de la qual també va formar part Joseph.²⁹ La comissió va presentar a l'Ajuntament un informe sobre la creació del museu i, com que encara no tenia un local adient, es va dedicar sobretot a recollir peces i inventariar-les.

L'octubre de 1934 l'Ajuntament va substituir la comissió per un «Patronat del Museu-Arxiu de Granollers i del Vallès Oriental». Joseph, com a membre més jove del Patronat, en va ser nomenat secretari. Altres membres eren Albarranch, Móra, Ruera, Alfred Canal, Amador Garrell i Miquel Montagud.³⁰ Joseph apareix per darrer cop a les actes del Patronat el 3 de febrer de 1935. Després d'aquesta data deuria deixar el Patronat, potser per poder-se dedicar més al Comitè de Cinema i a dirigir pel·lícules.

L'art en perill

El juliol de 1936, amb l'esclat de la guerra i la revolució a Catalunya, Joseph va haver d'abandonar temporalment la feina al Comitè de Cinema. Ventura Gassol, el conseller de Cultura, el va requerir al seu costat per fer-se càrrec, com altres treballadors de la Conselleria, de la salvaguarda del patrimoni artístic amenaçat per la revolució. Joseph va ser, amb Melcior Font, el principal col·laborador que va tenir Gassol per fer front a l'onada de destrucció i robatori d'obres d'art que va estendre's per Catalunya l'estiu de 1936.

Joseph va viure el cop d'estat a Granollers i el 21 de juliol a la tarda va poder traslladar-se a Barcelona en el cotxe de Valeri Mas, un sindicalista granollerí. Aquell mateix dia va incorporar-se al nou Servei del Patrimoni Històric, Artístic i Científic, l'organisme encarre-

²⁹ «Actes del Museu de Granollers i del Vallès Oriental», vol. 1, sessió del 20-V-1932, p. 1.

³⁰ «Actes del Museu...», vol. 1, sessió del 31-X-1934, p. 33-35.

gat de custodiar les obres d'art, les biblioteques i els arxius del país. Durant els primers dies treballà a la seu de la Conselleria de Cultura, situada al Palau de la Generalitat, rebent, inventariant i emmagatzemant les obres que havia confiscat el Servei del Patrimoni o que havien lliurat els seus propietaris. Explica Joseph que durant la primera setmana el Servei no donava l'abast per atendre l'allau de «pintures, escultures i objectes diversos, molts dels quals eren peces d'escàs valor, sense gens d'interès».³¹

Tal com explicarà anys més tard, en la seva tasca de salvament els membres del Servei «van topar amb mil i una dificultats i amb tota mena de perills».³² Ell mateix va enfrontar-se, sense èxit, a l'escamot que es proposava enderrocar l'església de Sant Esteve de Granollers. Amb Melcior Font, van intentar que els grups revolucionaris lliuressin a la Generalitat les obres que havien confiscat durant les primeres setmanes de la guerra. Per aquest motiu, explica Joseph, eren mal vistos pels homes de la CNT-FAI. Un dia al vespre, al final del mes d'octubre de 1936, uns anarquistes els van parar una emboscada en sortir d'un restaurant al carrer dels Sagristans, proper a la plaça Nova. A l'últim moment el diputat i amic seu Joan Alavedra, que els acompanyava, se n'adonà i van poder escapar amb l'ajuda de dos mossos d'esquadra. L'endemà era Ventura Gassol qui, amenaçat de mort per la seva tasca de salvament de vides i d'obres d'art, va haver de marxar cap a París.

Després de la marxa de Gassol, i malgrat el risc que podia suposar romandre a Catalunya, Joseph no va voler sortir del país. Fins a mitjan mes de desembre, va fer de secretari de la Conselleria de Cultura, sota les ordres del conseller interí Josep Tarradellas. El mes de novembre li foren concedits, a petició de Tarradellas, un permís per portar arma i un salconduit per poder circular lliurement per tot Catalunya, fins i tot per «regions frontereres i zones de guerra».³³

A més de treballar al Servei del Patrimoni, en aquests moment Joseph havia reprès la tasca de secretari del Comitè de Cinema, com

³¹ M. Joseph, *El salvament del patrimoni artístic durant la Guerra Civil*, Pòrtic, Barcelona, 1971, p. 49.

³² *Ibid.*, p. 82.

³³ Arxiu Nacional de Catalunya, Fons de la Conselleria de Cultura, carpeta 261/04.

ho prova el fet que l'octubre de 1936 la Conselleria de Cultura de Cultura va atorgar-li un pagament addicional de 200 ptes. al mes pels «treballs extraordinaris» que portava a terme en el Comitè.

Missió a París

A començament de 1937 el nou conseller de Cultura, Antoni M. Sbert, va encarregar a Joseph el trasllat a París d'un centenar de les obres més destacades de l'art medieval català. Es tractava de les obres que havien de formar part de l'Exposició d'Art Català que la Generalitat havia decidit organitzar al museu del Jeu de Paume de la capital francesa. L'objectiu de l'Exposició era doble: donar a conèixer l'existència de la cultura i la identitat catalanes i demostrar, contra el que deia la propaganda franquista, que el govern català vetllava pel patrimoni artístic. En aquell moment les obres es trobaven a Olot, on la Generalitat les havia portades la tardor de 1936 des de Barcelona per allunyar-les dels bombardeigs.

El febrer de 1937 Joseph va anar a París amb la delegació catalana encarregada de preparar l'exposició. La delegació l'encapçalava Joaquim Folch i Torres, cap de la secció de museus del Servei del Patrimoni.³⁴ Joseph es va ocupar, en aquest primer viatge, de resoldre els tràmits duaners i acordar amb les autoritats la protecció policial durant el trasllat de les obres. Aquest trasllat es va fer a començament de març, en dos viatges. A cada viatge es van utilitzar tres camions, que trigaven quatre dies a fer el recorregut entre Olot i París. Joseph, que va participar en tots dos viatges, relata al seu llibre sobre la custòdia del patrimoni com es va fer el trasllat: «Circulàvem, sense pressa, durant les hores de llum, acompanyats d'un cotxe de la policia francesa. A cada vehicle, a més del xofer i l'ajudant, autoritzat per les autoritats de París, vestit de paisà, hi anava un mosso d'esquadra, armat. A entrada de fosc paràvem en una població, escollida prèviament, on tancàvem els camions a la caserna de la gendarmeria [...] Dues vegades al dia comunicàvem per telèfon, a París, la nostra posició. Les mesures preses tenien per objecte permetre la marxa segura del comboi i avisar amb temps l'hora aproximada de l'arribada al lloc on pernoctarem.»³⁵

³⁴ M. Vidal i Jansà, *Teoria i crítica en el noucentisme*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 360-361.

³⁵ M. Joseph, *El salvament...*, p. 153.

L'exposició va ser inaugurada el 20 de març pel conseller Sbert i el ministre d'Educació francès, Jean Zay, i va ser un gran èxit de públic. Segons Joseph, al final del mes d'abril l'havien visitada unes 300.000 persones.³⁶ També la crítica va ser molt favorable. Janet Flanner, corresponal a París de la revista *New Yorker*, va escriure que l'exposició catalana havia estat la més interessant de tota la temporada de primavera.³⁷ A causa d'aquesta bona acollida, es va prorrogar tres setmanes, fins al 20 de maig, i després va ser traslladada al castell de Maisons-Laffitte, als afores de París, on es va estar fins al final de la guerra d'Espanya.

L'exposició de Maisons-Laffitte, inaugurada el 22 de juny, es va aprofitar per fer un tercer viatge des d'Olot amb obres que no s'havien pogut exposar al Jeu de Paume per manca d'espai, com ara el pantocràtor de Sant Climent de Taüll. Joseph va participar també en aquest viatge i es va fer càrrec dels tràmits legals de lliurament de les obres a la Direcció de Museus del govern francès. Aquesta segona exposició, formada per 164 obres, va ser visitada, entre altres, pel president Companys i els consellers Josep Tarradellas i Carles Pi i Sunyer.³⁸

Explica Joseph que aprofitava les estades a París per comprar tabac de pipa anglès que després compartia amb Pompeu Fabra, amb qui tenia una amistat de molts anys. En una ocasió el van obsequiar amb una ampolla de conyac Napoleon de més de cent anys. «Mentre n'hi hagué, amb mestre Fabra, ens delectàrem bevent-ne una copeta i fumant-nos la pipa de mixtura Dunhill», escriu Joseph a *Opus IV*. Com que a causa de la guerra el tabac escassejava, quan no podia comprar-ne a França se servia d'un amic que treballava en una companyia aèria francesa. Els pilots que feien la línia Tolosa-Casablanca, amb parada a Barcelona, li duien de tant en tant tabac francès, «escafarlata negra de sabor molt fort i olor desagradable que, a manca d'altra millor, satisfieia les ganes insaciabls de fumar».³⁹

³⁶ Ibid., p. 155.

³⁷ N. Pi-Sunyer, *L'exili manllevat*, Proa, Barcelona, 2006, p. 105.

³⁸ Álvarez Lopera, J., «La organización de la defensa de bienes culturales en Cataluña durante la guerra civil, I. El período revolucionario (julio 1936-junio-1937)», *Cuadernos de Arte*, XVI, 1984, p. 578.

³⁹ M. Joseph i Mayol, *Opus IV. Èxode 1939. De retorn a Catalunya*, Pòrtic, Barcelona, 1974, p. 27-28.

La tardor de 1937 Joseph va assistir a l'Exposició Internacional d'Arts i Oficis de París. Ho va fer com a representant de la Generalitat al pavelló que tenia el govern espanyol a l'Exposició.⁴⁰ Va ser també el representant de Catalunya en el Congrés Internacional de Teatre que es va celebrar en el marc de l'Exposició.⁴¹ A la contraportada dels seus llibres es diu que Joseph posseeix una distinció atorgada pel govern francès: la Medaille de Vermeil del Grand Prix Humanitaire de France. És possible que li fos concedida per la seva participació a l'Exposició Internacional. A banda d'aquest premi, els contactes que va fer amb les autoritats franceses el 1937 li serien de gran utilitat, a ell i a molta altra gent, quan poc temps després va haver de tornar a França en condicions dramàtiques.

És ara també quan Joseph estabilitza la seva situació laboral a la Generalitat. Des que havia entrat al Comitè de Cinema, l'any 1932, havia estat treballant com a interí. El 30 de novembre de 1937 va ser nomenat oficial primer de la plantilla administrativa de la Conselleria de Cultura, amb un sou de 7.000 ptes anuals.⁴² Uns mesos més tard, l'11 de febrer de 1938, per ordre del conseller de Cultura, que en aquest moment era Carles Pi i Sunyer, se li va concedir la diferència de sou existent entre la categoria d'oficial primer i la de cap de negociat de segona, és a dir, un augment de 2.000 ptes. anuals.⁴³

Fins al final de la guerra Joseph va continuar combinant la seva feina al Comitè de Cinema amb altres encàrrecs dins la Conselleria de Cultura. El maig de 1938, per exemple, va ser nomenat representant de la Conselleria a la Junta de Govern de la Cambra Oficial del Llibre de Barcelona.⁴⁴ Uns mesos després Pi i Sunyer va encomanar-li l'edició d'un manuscrit de l'historiador Jaume Vicens Vives titulat «Geopolítica de Catalunya». Malauradament, aquesta obra no va poder ser impresa. Joseph no va rebre l'original de mans de Vicens fins al dia 21 de gener de 1939, quan les tropes

⁴⁰ Arxiu Històric de la Diputació de Barcelona, lligall Q-283, expedient 354.

⁴¹ L. Botey, J. Medalla, «El cinema a Granollers...», p. 24.

⁴² Arxiu Històric de la Diputació de Barcelona, lligall Q-546, expedient 24.

⁴³ Ibid.

⁴⁴ Ibid.

franquistes eren a pocs quilòmetres de Barcelona. El mateix dia va dur el manuscrit a la impremta Oliva de Vilanova de Barcelona perquè n'imprimissin dos exemplars de prova per a l'autor i un altre per a la conselleria. L'endemà, que era diumenge, la impremta no devia treballar, i el dia 23 tampoc no es deuria poder imprimir perquè, davant de l'entrada imminent de l'exèrcit de Franco, a Barcelona es va paralitzar tot. Després el manuscrit es va perdre i no s'ha pogut trobar, malgrat que Joseph el va buscar quan va tornar a Barcelona als anys seixanta.⁴⁵

El viatge del bibliobús

Gràcies a les gairebé cent pàgines del dietari que Joseph publicà el 1974 dins la seva obra *Opus IV*, amb el títol «De Barcelona a París passant per Agullana», podem refer amb detall els darrers dies que va passar a Catalunya. Com la majoria d'intel·lectuals, artistes, polítics i funcionaris republicans, Joseph va restar a Barcelona gairebé fins a l'últim moment. «Ho considerarem un deure, igual que els mariners no abandonen la nau en un naufragi», escriurà Joseph.⁴⁶

El dilluns 23 de gener de 1939 al matí, en una reunió al Palau Robert, seu de la Conselleria de Cultura, el conseller Pi i Sunyer li va encarregar la missió d'organitzar, juntament amb els escriptors Joan Oliver i Francesc Trabal, la sortida de Barcelona dels escriptors de la Institució de les Lletres Catalanes.⁴⁷ El primer grup d'escriptors havia de sortir el mateix dia 23 cap a Girona. Calia, doncs, aconseguir un vehicle adequat. Després de fer les gestions necessàries, Joseph va poder disposar del bibliobús del Servei de Biblioteques del Front de la Generalitat. El bibliobús –en realitat un camió de la marca Ford, cedit per l'exèrcit republicà i adaptat per poder transportar uns 2.000 llibres– havia servit, des de la seva entrada en funcionament el maig de 1938, per a repartir llibres entre els soldats catalans que lluitaven al front d'Aragó o estaven en hospitals.⁴⁸

⁴⁵ M. Joseph, *El salvament...*, ps. 147-148.

⁴⁶ M. Joseph, *Opus IV...*, p. 11.

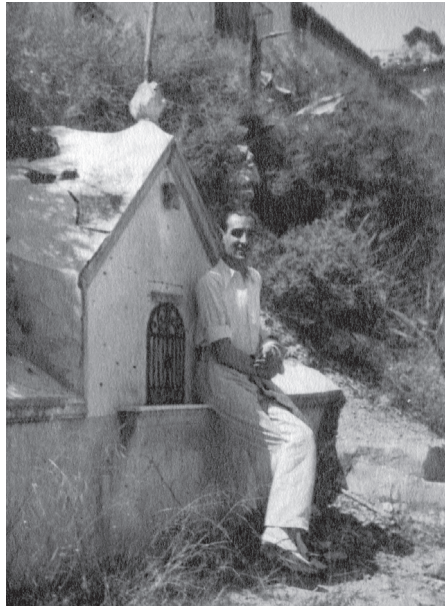
⁴⁷ L. Busquets, *Plomes catalanes contemporànies*, Grup Promotor, Barcelona, 1980, p. 40.

⁴⁸ M. C. Cugueró, M. T. Boada, V. Allué, *El Servei de Biblioteques del Front, 1936-1939*, Diputació de Barcelona, 1995, p. 129-156.

A dalt: Miquel Joseph als anys trenta i el dia del seu casament amb Teresa Oliveras (1923) (Fotografies: col·lecció familiar). A baix: oficines del Comitè de Cinema de la Generalitat, on va tenir el seu despatx Miquel Joseph (Font: *Comitè de Cinema de la Generalitat de Catalunya, s.ed., s.l., 1934, p. 1*).

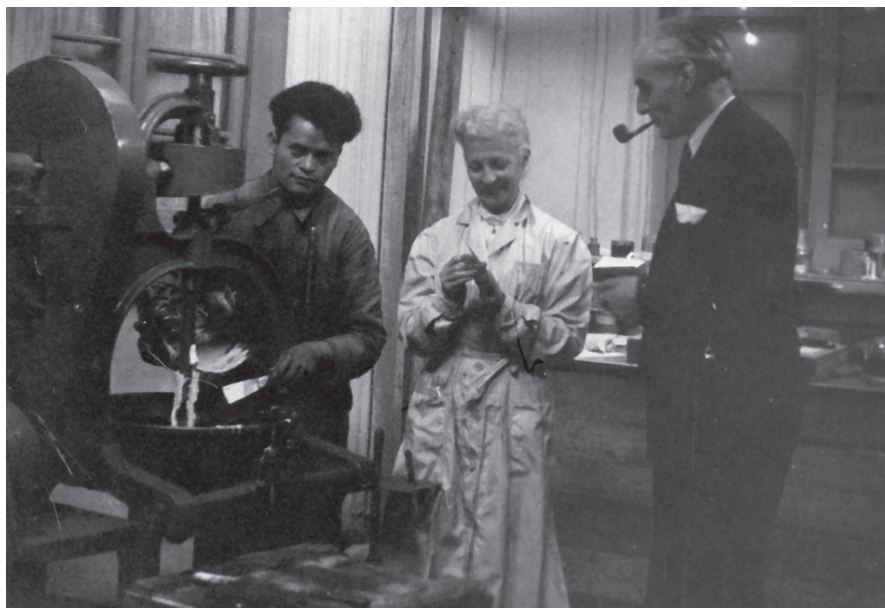
A dalt: fotografia de Josep que acompanyava un article seu publicat a *Cinogramas* el 1935, i Josep a Sant Marçal del Montseny, on anava a estiuajar (Fotografia: col·lecció familiar). A baix: bibliobús del Departament de Cultura, amb el qual Josep va marxar cap a l'exili (Font: M. C. Cugueró i altres, *El Servei de Biblioteques del Front*, 1936-1939, Diputació de Barcelona, 1995, p. 136).

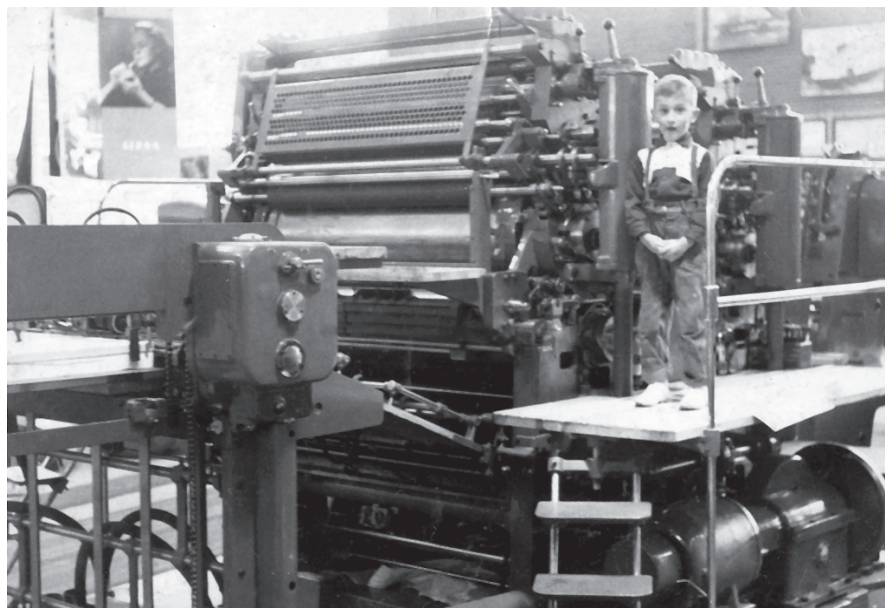

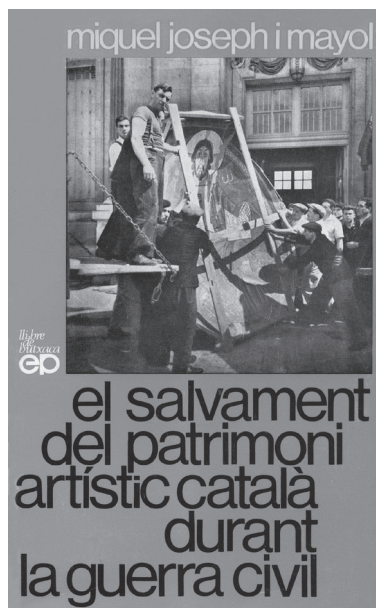
A dalt: Joseph al final dels anys cinquanta, a la casa que va fer construir per al seu fill Jaume a Bogotà (Fotografia: col·lecció familiar). A baix: Joseph –acompanyat del seu fill Jaume– davant la casa que es va fer a Santiago de Xile, que era idèntica a les dues que havia fet construir per als seus fills a Bogotà (Fotografia: col·lecció familiar).

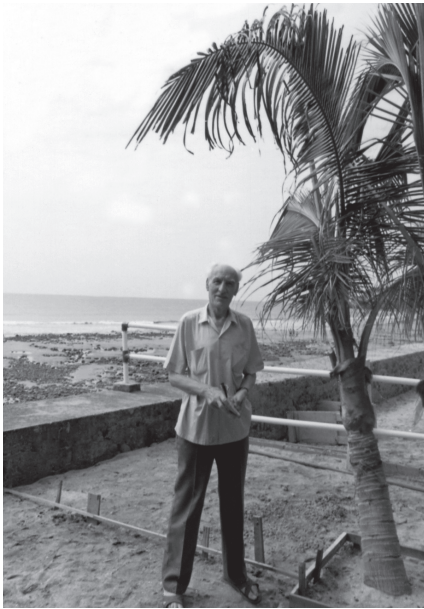
Dues fotografies dels anys cinquanta, pertanyents a la col·lecció familiar: a dalt, Joseph a la seva impremta de Santiago de Xile amb la seva segona esposa Maria Pibernat i un treballador; a baix, estand de l'empresa de Joseph a la Fira Internacional de Bogotà; el nen que hi ha enfilat a la impremta és Miquel Joseph Puigdomènech, nét de Miquel Joseph.

A dalt: portada de dos dels sis llibres que va publicar Joseph. A baix: Miquel Joseph i el seu fill Jaume, acompanyats de les seves esposes respectives, a la casa de Miquel Joseph a Ciutat de Panamà, a mitjan anys setanta (Fotografia: col·lecció familiar).

A dalt: Joseph a Panamá a mitjan anys setanta i al Palau de la Generalitat, amb la seva jove i la seva besneta, el 1979 (Fotografia: col·lecció familiar). A baix: Miquel Joseph i Ventura Gassol saluden Josep Tarradellas al Palau de la Generalitat, el dia del retorn de Tarradellas a Catalunya (Font: *El Correo Catalán*, 24-X-1977).

Ponències

A la tarda del dia 23 el bibliobús va sortir del Palau Robert amb uns quants escriptors que s'hi havien reunit. Va anar després a la seu de l'Institució de les Lletres Catalanes, situada a la Rambla de Catalunya, on hi havia més escriptors. A l'interior del bibliobús alguns anaven asseguts en els taulons que es van col·locar a manera de bancs al llarg del vehicle; d'altres seien sobre les seves maletes.

Entre els passatgers del bibliobús hi havia, a més de Joseph, alguns dels intel·lectuals més destacats de la generació de la República, com Mercè Rodoreda, Francesc Trabal, Joan Oliver, Armand Obiols o Lluís Montanyà. N'hi havia que anaven amb les seves famílies. Joseph, però, va marxar tot sol. La seva dona i els seus dos fills, que es van quedar a Granollers per fer-se càrrec dels pares i els sogres de Joseph, no tornarien a reunir-se amb ell fins al cap de vuit anys.

Aquell dia l'aviació franquista havia estat bombardejant Barcelona des de primera hora del matí. Per evitar els bombardeigs, el bibliobús va anar fent ziga-zagues pel Poblenou i Sant Andreu fins al Besòs, on va agafar la carretera que voreja el riu fins al Vallès. En arribar a Granollers van haver d'aturar-se perquè acabava d'haver-hi un bombardeig i els avions encara no havien marxat. A *Opus IV* Joseph explica els darrers moments que va passar a Granollers abans de marxar cap a l'exili:

«Aculàrem el bibliobús en un trencant que conduïa a una masia propera; nosaltres ens posàrem a recer del canyar que vorejava el camí. Regnava un total silenci. La vida paralitzada, ni persones ni vehicles no transitaven; només sentíem roncar motors d'avions. Començava a fosquejar; el fred del pla de Palou, on de petit amb els companys anàvem a empaitar-nos per entre els camps de cànem, es feia sentir. Jo, tant a prop de casa meva, em sentia isolat, perdut, semblava trobar-me en un altre món. El silenci no acabava de rompre's, fins que arribà el xisclor llunyà de la sirena d'alarma de Granollers avisant que havia passat el perill. Reprenguérem la marxa: travessàrem la capital vallesana, que trobàrem deserta. Sols alguns soldats caminant d'esma transitaven pel carrer gran. Les portes i finestres de les cases, closes; ni una claror eixia pels finestrons. Els rigorosos controls que la CNT-FAI havia establert a l'entrada i a la sortida de la població el 19 de juliol, els trobàrem abandonats. Fins vint anys més tard no hi tornaria a passar, per

aquell antic camí tantes vegades passejat. La meva joventut quedava a l'ombra de la vella Porxada que encara es dreça, esvelta, com un símbol viu del que fou en l'antigor la meva vila nadiua». ⁴⁹

Després de creuar Granollers, i seguint les indicacions de Joseph, el bibliobús va agafar la carretera de Cardedeu, va travessar el Vallès i va arribar a Girona a les deu de la nit. Joseph, que comandava l'expedició, va creure que era perillós estar-se a la ciutat, pel risc de bombardeigs, i va decidir que el grup passaria la nit al mas Pol, situat al poble veí de Bescanó. Joseph sabia de l'existència d'aquest mas perquè la Conselleria de Cultura hi havia enviat, per protegir-les, una sel·lecció d'obres del Museu de Tarragona. Van arribar al mas Pol a les onze de la nit. Els va rebre el responsable de les obres, el pintor Ignasi Mallol, i com que gairebé no havien menjat res en tot el dia els va donar sopar.

L'endemà al vespre, en un camió que Joseph havia deixat preparat al Palau Robert, van arribar al mas Pol el segon grup d'escriptors i intel·lectuals, format entre altres pel geògraf Pau Vila i els escriptors Anna Murià, Ramon Vinyes, Domènec Guansé, Xavier Benguerel, Sebastià Gasch i Alfons Maseras. Havien fet també la ruta Barcelona-Granollers-Girona, i en saber que el primer grup era a Bescanó s'hi havien traslladat. També van arribar al mas, el mateix dia 24, Pompeu Fabra i la seva família. Aquell dia van sopar amb els pocs queviures que duien i amb el que van comprar en una masia veïna. No hi havia llits per a tothom, i molts van dormir asseguts en cadires.

El jersei de Mercè Rodoreda

El dia 25 al matí Joseph va aconseguir de l'alcalde de Bescanó una ració de pa i una d'oli per a cadascun dels allotjats al mas Pol. Al vespre va arribar al mas el xofer de Pi i Sunyer amb l'encàrrec que no es moguessin de Bescanó. Joseph li va dir que l'endemà al matí, si no rebien cap ordre contrària, sortirien cap a Olot, on es trobaven Pi i Sunyer i la resta del govern català. La ràdio acabava d'informar que els franquistes estaven a punt d'entrar a Barcelona, i Joseph va tenir por que si es quedaven més temps del compte a Bescanó no podrien creuar la frontera. Adreçant-se a uns companys, els va

⁴⁹ M. Joseph, *Opus IV...*, p. 31-32.

explicar que no era moment per a heroïsmes. «Màrtirs o suïcides, no!», va exclamar.⁵⁰ A *Opus IV* Joseph justifica aquesta posició: «La nostra tasca era acomplerta; vençuts no teníem altre remei que anar-nos-en».⁵¹

L'endemà al matí van partir cap a Olot amb el camió i el bibliobús. Eren en total una seixantena de persones. Al sostre del bibliobús hi duien lligats uns quants matalassos. Pel camí es van trobar el xofer de Pi i Sunyer, que anava a dir-los que el govern havia marxat d'Olot i que havien d'anar cap a Girona i creuar la frontera pel Portús. Joseph va creure que això seria perillós, perquè volia dir haver d'afegir-se a la corrua de gent que marxava cap a la frontera, exposada als atacs aeris, i va proposar una ruta alternativa: anar per camins secundaris fins al mas Perxés d'Agullana, que també havia estat utilitzat per la Generalitat com a dipòsit d'obres d'art, i passar la frontera per les Illes. La resta del grup hi va estar d'acord i van prendre el camí d'Agullana, on van arribar aquella mateixa tarda.

Al mas Perxés, una casa d'aire senyorial situada a un quilòmetre del nucli d'Agullana, hi havia en aquell moment els masovers i tres mossos d'esquadra que vigilaven les obres d'art. A la planta baixa de la casa hi havia les col·leccions del Museu Arqueològic de Barcelona i objectes prehistòrics, ceràmica i escultures; al primer pis, els retaules gòtics del Museu d'Art de Catalunya i diverses obres dels museus de Girona, Tarragona, Vic, Manresa, Solsona i Figueres.⁵² Els nouvinguts van ocupar la sala principal de la planta baixa. Aquella nit Joseph va dormir en una petita cambra on es guardava, dins una caixa de fusta, el Crist de Lepant de la Catedral de Barcelona.

L'endemà dia 27 van arribar al mas un grup de polítics i intel·lectuals que, davant les dificultats que el govern francès havia posat per passar pel Portús, havien decidit entrar a França per les Illes. En aquest grup havia Antoni Rovira i Virgili, Joan Solé i Pla, Josep Maria Capdevila, Cèsar August Jordana i Josep Pi-Sunyer, fill de Carles Pi i Sunyer. El mateix dia al vespre va arribar Antoni M. Sbert, que en

⁵⁰ X. Benguerel, *Memòries, 1905-1940*, Alfaguara, Barcelona, 1971, p. 292.

⁵¹ M. Joseph i Mayol, *Opus IV...*, p. 40.

⁵² C. Pi i Sunyer, *La guerra, 1936-1939. Memòries*, Pòrtic, Barcelona, 1986, p. 159-161.

aquell moment era conseller de Governació. Va explicar a Joseph que estava buscant allotjament per al president Companys, però que el mas Perxés ja estava massa ple. Joseph li va dir que el president enlloc estaria millor que allà, amb els diputats, intel·lectuals i artistes catalans.

102 En aquell moment al mas hi havia ja prop de dues-centes persones. Gairebé no s'hi cabia, perquè les habitacions eren plenes d'obres d'art. Faltaven llits, matalassos, flassades i menjar. Sebastià Gasch va deixar escrit com va ser la vida al mas aquells dies: «Fa molt fred. En una cambra del primer pis, immensa, dormim els homes en una estesa de matalassos i sense gairebé desvestir-nos. Les dones ho fan en una cambra per a elles soles [...] El menjar és molt escàs. Hi ha hagut dies d'àpat únic i servit a hores inversemblants: les quatre o les cinc. A la nit, hem fet cua pel brou [...] Coneixem hores de tristesa i avorriment. Els matins assolellats, els passem davant d'un paisatge de meravella. De tant en tant, se senten bombardeigs llunyans [...] Esperem àvidament l'hora de dinar. Passem molta gana. Les tardes són inacabables [...] En fer-se fosc, a la sala on hi ha emmagatzemat el Tresor Artístic, arriben notícies contradictòries de la guerra. Cada dia varien. El cert és que els feixistes avancen continuament. Va arribant gent. El mas ja és insuficient. Cal fer torns per menjar. La brutícia comença a inundar tota la casa. El lavabo ja és inabordable. Cal fer cua per entrar-hi».⁵³ Carlota Fabra, filla de Pompeu Fabra, explica que al mas hi va arribar gent de tota Espanya, molts d'ells amb bestiar de tota mena, i que els animals es morien per falta de menjar; diu també que una dona hi va tenir una criatura.⁵⁴

El dia 28 al vespre va arribar Carles Pi i Sunyer i va anunciar que l'endemà arribaria Companys. Joseph li explicà que, com que la situació al mas era insostenible, havia decidit creuar la frontera per les Illes amb dues persones més: el pintor Ignasi Mallol i l'escriptor Josep Maria Capdevila, director del diari *El Matí* i un dels fundadors d'Unió Democràtica de Catalunya.⁵⁵ Pi i Sunyer digué als que

⁵³ S. Gasch, *Etapes d'una nova vida. Diari d'un exili*, Quaderns Crema, Barcelona, 2002, p. 14-15.

⁵⁴ Rosa M. Piñol, *Pompeu Fabra, el meu pare. Records personals de Carlota Fabra*, La Campana, Barcelona, 1991, p. 56.

⁵⁵ A la versió que Capdevila donarà d'aquest fet anys més tard, dirà que ni ell ni Mallol sabien que Joseph volia passar a França i que creien que farien una sortida de reconeixement (M. Joseph, *Iberoamèrica. Continent de l'esperança?*, Tallers Gràfics A. Estrada, Barcelona, 1969, p. 7).

eren presents que «l'amic Joseph ha complert lleialment amb els seus deures» i li encarregà que un cop arribés a Perpinyà fes els preparatius per a l'arribada de la resta del grup.⁵⁶

L'endemà a mig matí va arribar al mas Lluís Companys. Joseph s'havia encarregat de preparar-li una estança al rebost de la casa, amb un petit llit, una taula i una cadira. En veure la cambra, Companys digué que s'hauria estimat més dormir com dormien la resta d'habitants del mas –a terra, sense espai i sense matalàs– i que en aquelles circumstàncies aquella habitació era més luxosa que la que tenia al Palau de la Generalitat.

Aquell dia van dinar anyell rostit i mongetes estofades, després de dies de només menjar arròs bullit. Seien a la taula, al primer torn, Companys, Pi i Sunyer, Capdevila, Guansé, Mallol, Solé i Pla, Trabal, Oliver, Mercè Rodoreda, i al seu costat Joseph. Després de dinar, Joseph, Capdevila i Mallol van agafar el camí cap a la frontera. Joseph va deixar la seva carter a l'esposa d'Ignasi Mallol. A dins hi havia un exemplar del diccionari Fabra i els inventaris de l'Exposició d'Art Català de París. Es va endur només una forquilla, un ganivet, una carmanyola i un tovalló, que l'acompanyarien fins a Amèrica, i una presa de xocolata.

En marxar es trobaren al camí, prenent el sol, un grupet on hi havia Mercè Rodoreda. Aquesta es va fixar que Joseph anava desabrigat i li va donar el jersei que portava –un pul·lòver de color verd. Joseph se'l va posar, però amb el davant darrera. Rodoreda es posà a riure i ell li digué: «Ho he fet expressament; ja està bé. ¿No veus que tinc la pitrera molt plana? Si me'l posés com tu el duies, el davant quedaria massa folgat. Adéu, maca.» Li va fer un petó i es van acomiadar.⁵⁷

Després de caminar una estona, Joseph, Mallol i Capdevila van arribar a una masia, on a canvi de tabac els van convidar a pa i un got de llet. El masover, de cognom Comauli, es va avenir a guiar-los en el camí cap a les Illes. A mig camí es van trobar providencialment un pagès que els avisà que més amunt hi havia una parella de carrabiners que els haurien detingut. Van esperar que

⁵⁶ M. Joseph, *Opus IV...*, p. 60-61.

⁵⁷ *Ibid.*, p. 67.

els carrabiners se n'anessin i van reprendre la marxa. Al cap d'una estona en Comauli va clavar el bastó a terra i va dir: «La ratlla!» No es veia cap ratlla, però havien arribat a la frontera. Després de creuar-la tots tres es van abraçar. Mallol i Joseph no van poder contenir les llàgrimes.⁵⁸

Missió aconclerta

Van baixar per la carena fins a arribar a una casa que en deien el corral del Batlle, on els van donar pa amb pernil. Abans de marxar Joseph va donar la xocolata que duia al nen de la casa. Van arribar poc després a les Illes. A la plaça del poble hi havia un centenar llarg d'homes que també havien passat la frontera. Estaven esperant el camió que, per torns, els duia al Voló, des d'on eren traslladats a camps de concentració.

Joseph va mostrar al comandant de la gendarmeria del poble la documentació que duia: el passaport, el carnet de membre de la Federació Internacional de Periodistes i el permís d'allotjament a França que li havia lliurat la prefectura de París el 1937. Li va explicar que havia d'anar fins a Perpinyà a preparar l'arribada dels del mas Perxés. El comandant els autoritzà a fer servir un taxi de l'ambaixada de Mèxic que durant tot el dia havia estant portant polítics i intel·lectuals republicans a Perpinyà.

Van agafar el taxi passades la una de la nit. Duien amb ells tres dones que eren mare, filla i néta. Cap de les tres no portava documentació, i la filla i la néta estaven malaltes. A l'entrada de Perpinyà hi havia un control de la gendarmeria que no deixava entrar a ningú que no portés papers. Joseph mostrà al gendarme els seus documents. Aquest li preguntà si la resta del grup tenien papers. «Naturalment. Les dones, per encàrrec del cap de la gendarmeria de les Illes, les acompanyem a l'hospital de Perpinyà; estan malaltes», va contestar Joseph.⁵⁹ Van poder passar. Ja eren quarts de tres de la nit. No van poder anar a l'hospital. Van dormir a l'interior d'un bar, perquè els hotels eren tots plens.

⁵⁸ Ibid., p. 69-70.

⁵⁹ Ibid., p. 79.

L'endemà dia 30 Joseph, Capdevila i Mallol van anar a l'Hotel Sala de Perpinyà. L'hereu de l'hotel, que devia ser un conegut de Joseph, els va deixar mil francs. Feia vuit dies que havien sortit de Barcelona i no s'havien pogut canviar de roba. Amb aquests diners van anar a un magatzem a comprar-se l'indispensable: una màquina d'afaitar, roba interior, mitjons, una camisa, un barret i un paraigua.

Aquell mateix matí, contrariat perquè no va trobar a Perpinyà cap representant de la Generalitat, Joseph va trucar a Ventura Gassol a París. Li va demanar que enviés francs per a quan arribessin, l'endemà, el grup del mas Perxés. Després va trucar a un amic seu que es deia Casademunt i que era agent de la duana de Portús, perquè ajudés els del mas a creuar la frontera i els deixés també algun franc. Aquella nit van poder dormir, per fi, en el llit d'un hotel.

El dia següent van tornar a l'Hotel Sala a esmorzar. Allà Joseph es va trobar Esteve Camillo, exalcalde republicà de Granollers, que feia dos dies que no havia menjat gairebé res, i el va convidar a esmorzar. A la tarda van arribar els del mas Perxés amb les seves famílies. Anaven en el bibliobús i en un autobús del Servei d'Assistència als Refugiats de la Generalitat. Al bibliobús hi anaven els més joves. L'altre autobús duia Pompeu Fabra, Rovira i Virgili, Benguerel, Rodoreda, Guansé, Trabal i altres. Encapçalava la comitiva, en cotxe, el conseller de Justícia Pere Bosch Gimpera.⁶⁰ Fabra va donar a Joseph, perquè els administrés, cinc-cents francs que li havia enviat Gassol i els que li sobraven dels que li havia donat Casademunt.

Aquella nit Joseph va cedir la seva cambra a l'hotel a les dones de més edat, i va anar amb Mallol i Capdevila a dormir en un cafè. A les set del matí uns policies van entrar al cafè i se'ls van endur, amb altres persones, a un lloc anomenat les Haras. Eren unes antigues quadres on la policia hi duia els refugiats que no tenien papers abans d'enviar-los al camp de concentració d'Argelers.

Capdevila explica que el lloc estava «ple de gent afligida, custodiada per soldats algerins, morruts i negres, amb fusells travessers a

⁶⁰ Rosa M. Piñol, *Pompeu Fabra...*, p. 59.

l'esquena». ⁶¹ Joseph va parlar amb el comandant dels gendarmes i va aconseguir entrevistar-se amb el prefecte dels Pirineus Orientals. A aquest li va mostrar el passaport col·lectiu que els del mas Perxés havien aconseguit uns dies abans a l'oficina del cònsol de França a Figueres. El prefecte li va donar permís per treure de les Haras totes les persones que figuressin en el passaport. Joseph va tornar a les Haras i va «alliberar» els seus dos companys i una vintena de persones més.

A la tarda Joseph, Capdevila i Mallol van anar al consolat d'Espanya i van obtenir passaports individuals per a tot el grup del mas Perxés. A molts aquest passaport els va servir per anar a Amèrica i l'utilitzaren durant molt anys com a únic document d'identitat. Cap al vespre arribà, enviat per Ventura Gassol, el delegat de la Generalitat Enric Roig amb els diners que havia demanat Joseph. Els repartiren entre la cinquantena de persones que formaven el grup: mil francs pels que es dirigien a París, cinc-cents pels que anaven a Tolosa i tres-cents pels que es quedaven a Perpinyà.

D'aquesta manera Joseph va completar la missió que se li havia encomanat. Durant deu dies, entre el 23 de gener i l'1 de febrer, enmig del desconcert i les penúries causades per la sortida de desenes de milers de persones de Barcelona cap a l'exili, Joseph va conduir els escriptors fins a Agullana, va vetllar per ells durant la seva estada a Perpinyà i va obtenir els diners que necessitaven per passar els primers dies a França, fins que rebessin l'ajuda de la Generalitat i el govern de la República. Amb aquesta actuació generosa i audaç, de la qual fins avui gairebé no s'havia parlat, Joseph va facilitar l'exili de prop d'un centenar de persones, entre les quals hi havia alguns dels noms més destacats de la generació d'escriptors de la República.

La connexió colombiana

El 3 de febrer Joseph, Mallol i Capdevila van agafar el tren cap a París. Començava una nova etapa de l'exili. A *Opus IV*, Joseph escriurà: «Vençuts, però amb esperança de continuar avant, tal com havíem fet fins aleshores, iniciàvem la diàspora que ens

⁶¹ M. Joseph, *Iberoamèrica...*, p. 8.

portaria fins a l'altra banda de l'Atlàntic». ⁶² En arribar a París, i després de veure el clima prebèl·lic que es vivia a la ciutat, tots tres van decidir marxar a Amèrica. Capdevila explica que «es veia venir una guerra, que ja molts la pressentíem abans de sortir de la Península. Sortir d'una guerra per caure en una de pitjor semblava una imprudència. Calia anar a Amèrica, cercar-hi un racó de pau a l'ombra d'un bananer». ⁶³

La policia francesa havia advertit Joseph i els seus companys que si es quedaven a París els haurien de deportar al nord de França. A través d'un mossèn català que vivia a París, anomenat Tarré, i que era amic de Capdevila, van poder conèixer Marc Sangnier, catòlic pacifista i president de l'organització internacional Foyers pour la Paix. Aquest els va deixar que s'allotgessin en un alberg de joventut de la seva propietat, anomenat l'Épi d'Or i situat al poble de Boissy-la-Rivière, prop de París. Aviat va córrer la notícia i es van traslladar a l'alberg Ferran Soldevila i Carles Riba amb les seves famílies respectives. També hi va anar Manuel Pijoan, exsecretari del conseller Sbert. Joseph i Pijoan eren qui s'encarregaven de l'administració de l'alberg. ⁶⁴

En una carta a Carles Pi i Sunyer, Carles Riba li explica com es vivia a l'alberg: «La petita colònia de l'Auberge de la Jeunesse de l'Épi d'Or, enmig d'un suauíssim paisatge ronsardià, us tramet el seu salut cordial. D'allò que promet Baudelaire en la seva invitació al viatge, hi ha ací les dosis següents: ordre, tot el possible dins l'estretor d'una cabina de vaixell; bellesa, molta; luxe, gens; calma, infinita; voluptat, franciscanament». ⁶⁵ Malgrat el benestar de què gaudien a Boissy, tan diferent del drama que havien acabat de passar, Joseph, Mallol i Capdevila estaven determinats a anar a Amèrica i continuaven fent gestions, de moment infructuoses, per obtenir els visats.

⁶² M. Joseph, *Opus IV...*, p. 98.

⁶³ M. Joseph, *Iberoamèrica...*, p. 10.

⁶⁴ Carta de Carles Riba a Francesc Trabal de 29 de març de 1939, a Carles-Jordi Guardiola (ed.), *Cartes de Carles Riba. Volum II: 1939-1952*, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 1991, p. 40.

⁶⁵ Carta de Carles Riba a Carles Pi i Sunyer de 2 de març de 1939, a Carles-Jordi Guardiola (ed.), *Cartes de Carles Riba...*, p. 33.

Al final del mes de febrer, Joseph va rebre del govern francès el permís per poder retornar a París. Amb aquest permís, obtingut gràcies a les gestions del secretari de la Federació Internacional de Periodistes Étéphen Valot, Joseph i Capdevila van deixar l'alberg i es van instal·lar a la capital francesa; Mallol va fer el mateix un mes després.

Des de París es van posar en contacte amb Pau Vila, que es trobava en aquell moment a Tolosa, perquè els aconseguís un visat per anar a Colòmbia. Vila, que havia viscut a Bogotà i coneixia el president del país Eduardo Santos, va explicar a l'ambaixador colombià a París que Joseph, Capdevila i Mallol podrien ser les persones ideals per organitzar una escola d'art a Bogotà. L'ambaixador va parlar amb el president Santos i aquest li va enviar de seguida un cablegrama concedint-los el visat d'entrada i residència i garantint-los un lloc de treball a l'ensenyament.⁶⁶

Al final de març, Joseph i Capdevila van partir des del port de Le Havre cap a Bogotà, a bord del vaixell *Colombie*. Anaven amb ells Pau Vila, que també havia obtingut el visat, i Juan María Aguilar, sots-director de l'Arxiu d'Índies de Sevilla; Mallol, en canvi, es va quedar a França i va viatjar a Colòmbia més tard. Ventura Gassol els va acomiadar al port amb un «Fins a Barcelona!».

Una pàtria nova

A Iberoamèrica. Continent de l'esperança?, publicat el 1967, Joseph explica com va ser el viatge fins a Bogotà. Joseph, Capdevila, Vila i Aguilar van entrar a Amèrica Llatina per Veneçuela. Abans havien desembarcat a diverses illes de les Antilles: Guadalupe, Martinica, Trinitat i Barbados. Quan el *Colombie* van arribar a Caraques els esperaven el filòleg Pere Grases i l'historiador de l'art Abel Vallmitjana, tots dos professors a la Universitat Nacional de Veneçuela. Després de dinar amb ells van tornar cap al port, amb cotxe, però per culpa d'un control policial i de la boira que hi havia van perdre el vaixell.

⁶⁶ B. Rovira, *Pau Vila. «He viscut!»*, La Campana, Barcelona, 1987, p. 144-145. Explica Pau Vila que Eduardo Santos sempre va tractar molt bé els exiliats republicans. Quan acabada la guerra d'Espanya Colòmbia va reconèixer el règim franquista, abans que arribés el nou ambaixador espanyol a Bogotà Santos va organitzar, com a mostra de simpatia, un banquet per als refugiats al palau presidencial (B. Rovira, *Pau Vila...*, p. 152).

Van decidir aleshores fer el camí fins a Bogotà per carretera. Era un trajecte de més de mil quilòmetres a través dels Andes. Gràcies a les gestions dels catalans de Caraques van obtenir un permís de la policia per creuar el país, un automòbil amb xofer i diners per al viatge. L'endemà, abans que marxessin, van rebre la visita del ministre d'Educació de Veneçuela. Grases l'havia avisat i venia a oferir-los feina. Però ells, aconsellats per Vila, van decidir continuar cap a Bogotà.

El viatge en cotxe va durar una setmana. Es van allotjar en fondes i en barraques. Van haver de passar una nit al ras, a la serra del Páramo, a quatre mil metres d'altitud. Instruïts pel xofer, van fer servir com a matalàs i llençol fulles de *frailejón*, una planta que creix a partir dels 3.000 metres i que s'utilitza com a abric per la seva textura apelfada.

Van arribar a Bogotà el 14 d'abril; «data de fàcil recordança», escriurà Joseph. Capdevila i Joseph van passar les primeres nits a la Pensión Cataluña, propietat d'un català de Palamós de cognom Nogués, que com que no duien diners els va deixar quedar-s'hi sense pagar. «Ja em pagareu quan guanyeu diners, que serà aviadet», els va dir.⁶⁷

La primera feina que va tenir Joseph a Colòmbia va ser la d'assessor del Departament de Cinematografia Educativa del Ministeri d'Educació. L'octubre de 1940 va fundar, amb un soci, una impremta, i poc després va crear una empresa d'importació de material d'impressió que va tenir com a clients, entre altres, els diaris *El Tiempo* i *El Espectador*, els dos més importants de Colòmbia. El 1948 es va vendre la seva part de la impremta i va passar a dirigir la impremta de la Direcció d'Extensió Cultural i Belles Arts del Ministeri d'Educació.

Uns anys abans, el 1944, Joseph havia rebut l'encàrrec de dirigir la pel·lícula *Antonia Santos*, basada en la vida d'una de les heroïnes de la independència colombiana. La productora, Patria Films, volia que fos la primera superproducció feta a Colòmbia sobre la història del país. Joseph la va començar a dirigir, però va abandonar la direcció a mig rodatge perquè el pressupost era insuficient. La productora, però, el va obligar a aparèixer en els crèdits de la

⁶⁷ M. Joseph, *Iberoamèrica...*, p. 15.

pel·lícula com a director. Per desgràcia, d'aquesta pel·lícula, no n'ha quedat cap còpia; només se'n conserven el cartell i algunes fotografies.⁶⁸

Mentrestant, a Granollers, la impremta Joseph havia passat definitivament a la història. El 1942 Jaume Joseph, pare de Miquel Joseph, havia venut la casa del carrer de Santa Elisabet, on hi havia la impremta, a Ramon Serramià, que hi va obrir un bar. Jaume Joseph va morir a Granollers el 1951. La nota necrològica que va treure la revista *Vallés*, organ oficial del Movimiento a Granollers, deia d'ell que «*fue inteligente y popular impresor en nuestra ciudad y cobró, en su tiempo, gran aprecio entre las personalidades e intelectuales de la ciudad y comarca vallesana, editó diversos periódicos locales y comarcales, contribuyendo en actividades benéficas, siendo uno de los fundadores de la Asamblea Local de la Cruz Roja. Descanse en paz quien consagró su vida al servicio de la ciudad*».⁶⁹

Jaume Joseph Oliveras, el fill gran de Miquel Joseph, va seguir els passos iniciats per aquest en el món del cinema. La seva vida, tan singular com la del seu pare, mereixeria també un estudi detallat; de moment gairebé tot el que sabem d'ell és el que n'explica el seu fill Jaime. De jove, va estudiar a l'Escola Industrial de Barcelona i va obrir un cinema a Santa Eulàlia de Ronçana i un altre a Granollers, on també va fundar un cineclub.⁷⁰ Apassionat del cinema, es dedicava a fer projeccions ambulants amb la seva bicicleta pels pobles dels voltants de Granollers.

El 1946 va marxar amb el seu germà Salvador a reunir-se amb el seu pare a Bogotà. Ell tenia aleshores vint-i-un anys i el seu germà disset. Van marxar amb tren des de les Franqueses en direcció a França. En arribar a la frontera la policia francesa els va enviar a un camp de concentració prop de Perpinyà, del qual van poder sortir gràcies a la intervenció del cònsol de Colòmbia a Tolosa, que seguia les ordres que li arribaven directament d'Eduardo Santos. En sortir del camp van agafar un avió des de Tolosa fins a Casablanca i des d'allà van viatjar en vaixell fins a Colòmbia. Mig any després va arribar a Bogotà l'esposa de Miquel Joseph, Teresa Oliveras.

⁶⁸ H. Martínez Pardo, *Historia del cine colombiano*, Editora Guadalupe, Bogotà, 1978, p. 104-109.

⁶⁹ *Vallés*, 26-V-1951, p. 4.

⁷⁰ *Diccionari dels catalans d'Amèrica*, vol. II, Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1992, p. 408.

A Bogotà Jaume Joseph va estudiar cinematografia i va obrir el Cine Cataluña. Aquest cinema, que va tancar als anys seixanta, tenia a la façana un rètol lluminós amb l'escut de Catalunya. Va obrir també els cinemes Calypso, Lago, Radiocity i Comedia, tots ells a Bogotà, va crear la distribuïdora Elephant, especialitzada en films de la Warner Bros i de Disney, i va ser un dels fundadors del Cine Club Colombia. Va ser també el gerent de la sucursal de la Metro Goldwyn Mayer a Bogotà.⁷¹ En tres ocasions, els anys 1969, 1970 i 1971, guanyà el trofeu que des de 1940 atorgava la Metro al distribuïdor amb més facturació. Això li va permetre quedar-se aquest premi en propietat. Aquest trofeu, que ha voltat per tot el món, perquè el guanyador tenia dret a quedar-se'l durant un any, és ara a Granollers, damunt del vell altaveu del Cine Cataluña, un altre tros de la història del cinema colombià. El 1999, quan tenia setanta-quatre anys, Jaume Joseph va tornar a Granollers, on va morir tres anys després.

Tornant a Miquel Joseph, a mitjan anys cinquanta va abandonar Bogotà i es va establir a Santiago de Xile. Sembla que va ser per motius de salut. Havia patit una trombosi i l'altitud de Bogotà –2.600 metres sobre el nivell del mar– li era perjudicial.⁷² No hi va anar amb la seva esposa, de qui s'havia separat, sinó amb la seva segona dona, Maria Pibernat, vídua d'Ignasi Mallol, que havia mort a Colòmbia el 1940. A Santiago es va dedicar també a la importació de material d'impremta. Cap a 1960 es va establir a Ciutat de Panamà, on va fundar la impremta Industrial Gráfica SA (IGSA), que actualment és una de les més importants de Panamà.

Sobre els anys de l'exili, Josep Maria Capdevila escriurà el 1969: «Hi hem passats nombrosos anys, sense dificultats ni molèsties. No semblaven pas d'exili. Sempre hi tinguérem feina, i sempre ens fou agraiada. Només hi hem trobades generositat i benvolences. En Miquel Joseph a Bogotà i a Xile, i jo a Popayán i a Cali de Colòmbia, hi trobarem una pàtria nova».⁷³ Certament, els anys d'exili de Joseph no van ser un drama. Joseph se'n va de Catalunya amb només trenta-cinc anys i moltes ganes de viure. Va a parar a un

⁷¹ H. Martínez Pardo, *Historia del cine...*, p. 129.

⁷² Carta de Miquel Joseph a Josep Fornas de 31-VII-1975, Biblioteca Arxiu Fornas, Fons Miquel Joseph i Mayol.

⁷³ M. Joseph i Mayol, *Iberoamèrica...*, p. 11.

país lliure, liberal i pròsper, i viu en una ciutat gran i vital, capital del cinema i l'edició de la regió –Bogotà era anomenada aleshores «l'Atenes d'Amèrica Llatina»–, on troba l'ajuda del govern i on la vida li devia semblar una aventura dolça i exòtica, comparada amb les amargors passades durant la guerra. Té una bona feina i n'hi ofereixen de noves: les cases Domecq i Xerox li proposen ser el seu representant a Colòmbia; ell els diu que no, que s'estima treballar en el món de la impressió.

Ni el seu exili va ser un drama ni ell va voler interpretar el paper de víctima. Als seus llibres de records i a la seva correspondència no hi ha massa lloc per a la nostàlgia. Tampoc no solia explicar als seus familiars històries de la guerra o de l'exili. Joseph va ser, més aviat, una persona inquieta i optimista. Cada vespre, mentre bevia una copa de conyac, escoltava la BBC o Radio Nacional d'Espanya, i comprava sovint diaris estrangers com el *Figaro* i el *Washington Post*. Tenia un sentit lúdic de la vida. Li agradava fumar en pipa, col·leccionava *carritos* (cotxes de miniatura) i era molt ballador, tant de sardanes com de cumbies. Va viatjar molt per Amèrica Llatina. Va escriure que la seva estada a aquest continent «es convertí en un extens periple per l'aspra geografia andina amb llargues estades en diverses regions [...] Prop de trenta anys he rodat d'un país a l'altre, de l'Itsme de Panamà a Xile». ⁷⁴ També va fer viatges freqüents a Europa. Deia que havia perdut el compte de les vegades que havia travessat l'Atlàntic.

El retorn

El 1952, en un d'aquests viatges a Europa, va visitar per primer cop Catalunya des de la seva marxa el 1939. El 1966 hi va iniciar una estada llarga, que duraria fins al 1974. Es va instal·lar amb la seva dona Maria Pibernat en un pis del carrer Madrazo número 6 de Barcelona i es va dedicar sobretot a escriure. El 1969 publicà *Iberoamèrica. Continent de l'esperança?*, un recull d'impressions i records dels seus viatges per Amèrica Llatina. El 1970 va escriure *La impremta del meu pare*, un testimoni de primera mà de la vida política i cultural granollerina del primer quart del segle XX. A *El salvament del patrimoni artístic català durant la guerra civil*, publi-

⁷⁴ Ibid., p. 15.

cat el 1971, Joseph denunciava els responsables de la destrucció d'esglésies i obres d'art i reivindicava l'actuació de Gassol en la defensa del patrimoni. El 1974 va publicar *Opus IV: Èxode 1939. De retorn a Catalunya*, que són diversos llibres en un. La part més interessant és la primera, on relata la seva sortida de Catalunya el 1939 i la estada posterior a França. Les altres tres parts són tres assaigs breus sobre, respectivament, la llengua catalana, la immigració i el turisme. El darrer dels seus llibres és *Com es fa un llibre. Diccionari de les arts gràfiques*, un manual d'impressió publicat el 1979 i reeditat el 1991.

Tots aquests llibres, excepte *Iberoamèrica*, els publicarà a l'editorial Pòrtic, propietat de l'editor barceloní Josep Fornas. Durant un temps Joseph va treballar a mitja jornada en aquesta editorial. Hi feia de tot, sobretot tasques de producció; també assessorava el corrector Jordi Pla en afers d'impressió.⁷⁵ En aquesta època participava també a les tertúlies que es feien a la seu de l'editorial, al carrer de Pau Claris de Barcelona, on hi anaven Fornas i joves escriptors com Oriol Pi de Cabanyes i Guillem-Jordi Graells.⁷⁶

L'abril de 1974 va marxar de nou cap a Bogotà, per poder estar amb els seus fills i néts. Maria Pibernat, la seva dona, va morir el febrer de 1977, i uns mesos després Joseph va tornar a Barcelona. Es va instal·lar al número 44 del Passeig de Gràcia. El setembre de 1977 es va fer per primera vegada el carnet d'identitat espanyol; en vida de Franco, s'havia negat sempre a fer-se'l. Unes setmanes després es va poder retrobar amb un vell amic: Josep Tarradellas, que el 23 d'octubre tornava a Catalunya com a president de la Generalitat.

En els darrers anys de la seva vida Joseph va continuar viatjant a Amèrica Llatina. Va ser en un d'aquests viatges on va trobar la mort. El desembre de 1982 va decidir anar a Bogotà a passar el Nadal a casa d'un dels seus fills. Abans va fer un viatge per Europa. Després de passar per Viena i Venècia, va visitar París. El dia que havia d'agafar l'avió cap a Bogotà va anar abans al museu del Louvre. En sortir del museu queia un fort xàfec i Joseph, que

⁷⁵ M. Sopena, *Editar la memòria. L'etapa resistent de l'editorial Pòrtic (1963-1976)*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 2006., p. 44.

⁷⁶ O. Pi de Cabanyes, «Un libro secuestrado», *La Vanguardia*, 1-XII-2004.

no duia paraigua, es va quedar xop de cap a peus. Amb la roba molla va anar fins a l'aeroport i es va ficar a l'avió. En arribar a Bogotà es va trobar malament i, creient que era culpa de l'altitud, va decidir agafar un altre avió fins a Ciutat de Panamà, on també hi tenia família. Però el problema no era l'altitud, sinó la infecció pulmonar que havia agafat per haver viatjat amb la roba humida. El dia de Sant Esteve va tenir una recaiguda i va ingressar a la clínica Punta Paitilla de la capital panamenya, on va morir el 3 de gener de 1983. Va ser enterrat al cementiri Jardín de Paz, als afores de Ciutat de Panamà.

Tres setmanes després, la revista *Plaça Gran* de Granollers treia un breu article glossant la vida i l'obra de Joseph.⁷⁷ Potser en altres diaris es van publicar articles semblants. Des de llavors, la història de Joseph, una història que passa per Granollers, Barcelona, Olot, París, Agullana, Perpinyà i Amèrica Llatina i que transcorre paral·lela als fets cabdals de la història contemporània de Catalunya –la República, la guerra, l'exili–, ha restat en l'oblit. Ara, gairebé vint-i-cinc anys després de la seva mort, aquesta ponència vol ser un primer punt de partida en el coneixement de la trajectòria d'aquest granollerí singular que va ser Miquel Joseph.

Agraïments

En l'elaboració d'aquest treball m'han ajudat les persones següents: Josep M. Ainaud de Lasarte, Vicens Maria Capdevila, Joan Carerras, Lluís Duran, Santiago Estapé, Josep Fornas, Josep Font, Joan Garriga, Arnau González, Jaime Joseph, Montse Marsal, Jordina Medalla, Xavier Pérez, Jordi Planas, Lluís Tintó i Francesc Vilanova. A tots ells, moltes gràcies.

Josep Grau Mateu
Historiador

⁷⁷ Raimon, «En la mort de Miquel Joseph i Mayol», *Plaça Gran*, 28-I-1983, p. 10.